

Kijk op Rechten voor de Natuur¹

Waarom, wat, hoe en maakt het verschil?

Erik Lammerts van Bueren²

Samenvatting

Roep om rechten aan de natuur te verlenen komt voort uit frustratie en boosheid dat milieu- en natuurwetten in de praktijk vaak te weinig bescherming bieden. Daarnaast groeit de overtuiging dat een paradigmashift noodzakelijk en rechtvaardig is. De gedachte dat de mens heerser is over de natuur moet plaatsmaken voor de overtuiging dat de mens onderdeel is van de natuur.

De mens kan niet overleven zonder ruimtebeslag en voeding die de natuur biedt. De mens is afhankelijk van de andere natuur. De grens van gebruik ligt daar waar overschrijding van de grens de integriteit van een betreffend natuurelement aantast. Bij overschrijding worden de eigenschappen van het ecosysteem, de soort of het abiotische element zodanig aangetast, dat de natuur niet meer vrijelijk kan functioneren.

Al die eigenschappen van mens en andere natuurelementen zijn niet betwistbaar, ze bestaan en ze zijn inherent aan de natuur. Anders is het met het begrip recht, dat is een concept ontsproten aan het menselijke brein en het is aan discussie onderhevig.

De mens kreeg behoefte aan ordening omdat het tegelijk vrijelijk functioneren voor een ieder onmogelijk bleek. Personen of categorieën van personen op wiens vrije functioneren inbreuk werd gedaan konden zich verzetten. Wet en regelgeving moest orde scheppen in het verkeer en handelen tussen de mensen onderling. Aantasting van het niet uitgesproken recht van de andere natuurelementen bleef, bij gebrek aan verzet daar tegen, lange tijd ongemoeid.

De idee achter de Rechten voor de Natuur is, dat de natuur met een sterkere juridische status de relatie tussen de mens en de rest van de natuur verandert. Met het erkennen van rechten verandert een *object* van bescherming, herstel en ontwikkeling in een ecologisch, cultureel *rechtssubject*. Een persoon of een rechtspersoon die erkende rechten van een natuurelement schendt kan dan aansprakelijk worden gesteld.

Nu ligt de vraag voor *gaat het verlenen van rechten aan de natuur daadwerkelijk verschil maken in de effectiviteit waarmee natuur en milieu beschermd (moeten) worden?* In hoofdstuk IV van dit betoog worden daar prangende vragen over gesteld.

'Kijk op Rechten voor de Natuur' is ingedeeld in vijf hoofdstukken:

I Waarom Rechten voor de Natuur?

II Wat?, Begrippenkader

III Hoe?

IV Maken Rechten voor de Natuur verschil?

V Praktijkvoorbeelden

¹ Inspiratie is ontleend aan het boek 'Rechten voor de Natuur' van Jessica den Outer en aan 'Should trees have standing?' van Prof. C.D. Stone en aan de Stichting 'Bos dat van Zichzelf is' < <https://www.bosdatvanzichzelfis.nl/vrijwilligers/>

² Schrijver studeerde Bosbouw aan de WUR en heeft grote belangstelling voor juridische vraagstukken. w.w.w.isafor.nl

I Waarom Rechten voor de Natuur?

Huidige wet- en regelgeving biedt onvoldoende bescherming

De gedachte om Rechten aan de Natuur toe te kennen komt voort uit grote frustratie en ook boosheid. De tot dusver ontworpen milieu- en natuurwetten bieden in de praktijk te weinig bescherming. De economische belangen van de mens wegen meestal zwaarder dan de belangen van de natuur. We zien hoe grote bedrijven en overheden, vaak straffeloos, de aarde schade toebrengen, groepen mensen uit hun leefomgeving verdrijven en dier- en plantensoorten tot uitsterven brengen voor eigen economisch gewin. Korte termijn oplossingen worden gekozen zonder de lange termijn belangen en implicaties voor natuur, milieu en toekomstige generaties voldoende onder ogen te zien. Hoe kunnen we mensenrechten waarborgen als we onze eigen leefomgeving vernietigen?

Paradigmashift

Het besef begint te ontstaan dat aan onze wet- en regelgeving een verkeerd uitgangspunt ten grondslag ligt, namelijk dat de mens heerst over de natuur in plaats van dat de mens onderdeel is van de natuur. Mens is onderdeel van het ecosysteem aarde. Natuur moet geen bijrol in de wet- en regelgeving spelen maar een centrale rol innemen omwille van zichzelf. Niet alleen de mens, maar het hele aardse ecosysteem moet het uitgangspunt van wet- en regelgeving zijn. De aarde – ons gedeelde ecosysteem – is net zoveel van de mens als van bijvoorbeeld een boom of een vlinder, we moeten het samen delen. De natuur zou zonder interventie van de mens haar **eigenschappen** zoals levenscycli, structuur, functies en evolutionaire processen in stand kunnen houden. Dat moet worden gerespecteerd en kan als recht worden erkend. Deze paradigmashift lijkt noodzakelijk om ons gedrag en wetgeving in relatie tot de natuur te wijzigen.

Vanuit beide perspectieven, ontoereikende wetgeving en noodzakelijke paradigmashift, ontstaat een roep om rechten aan de natuur te verlenen.

Als bij komend argument voor het verlenen van een recht aan een natuurelement wordt ook wel gewezen op het recht dat niet-natuurlijke personen hebben zoals bedrijven, verenigingen, gemeenten, universiteiten etc. Van die vergelijking gaat de suggestie uit dat natuurelementen en de rechthebbende niet-natuurlijke rechtspersonen de zelfde soort entiteiten zijn. En dat derhalve natuurelementen ook recht hebben rechten. Maar die vergelijking gaat niet op. De entiteiten zijn niet gelijksoortig. De niet-natuurlijke rechtspersonen zijn entiteiten ontwikkeld en bestuurd door mensen. Bij het verlenen van recht aan die niet-natuurlijke rechtspersonen staat dan ook impliciet het belang van de betrokken mensen centraal. Dat is niet de bedoeling van het verlenen van een recht aan een natuurelement, daarbij staat het functioneren van het natuurelement zelf centraal.

Dat zou kunnen pleiten voor een derde categorie rechthebbenden, naast natuurlijke personen en rechtspersonen. Professor C.D. Stone zegt er in zijn essay *'Should trees have standing'* dit over: *'Thus, to say that the environment should have rights is not to say that it should have every right we can imagine, or even the same body of rights as human beings have. Nor is it to say that everything in the environment should have the same rights as every other thing in the environment.'*

Tijd en strijd

Er is tijd en strijd nodig voordat de rechten van een (nieuwe) groep in de wet wordt erkend. Denk aan het stemrecht van de vrouw, of het recht van een tot slaafgemaakte. Professor C.D. Stone merkt op *'...each time there is a movement to confer rights onto some new "entity," the proposal is bound to sound odd or frightening or laughable.'* De Engelse filosoof John Stuart Mill zei ooit: *'Every great movement must experience three stages: ridicule, discussion, adoption'*. Het lijkt erop dat de maatschappij nog verdeeld is over deze drie fasen. In hoofdstuk V vindt je voorbeelden van Rechten voor de Natuur die nu al in praktijk zijn gebracht.

Inzicht in een helder begrippenkader waar binnen rechten aan de natuur verleend kunnen worden is noodzakelijk teneinde de implicaties van het verlenen van die rechten te kunnen overzien.

II Wat?

Begrippenkader

Ecosysteem aarde

Het ecosysteem aarde bestaat uit een abiotische en biotische component. Abiotische elementen zijn bijvoorbeeld, lucht, water/ijs, gesteente en mineralen. De biotische component omvat alles wat leeft, flora, fauna, en mens. De diversiteit van de biotische component kan op drie niveaus worden onderscheiden, te weten, ecosysteem, soort en genetische variëteit binnen de soort. Te samen vormen de abiotische en biotische elementen de habitats voor de levende elementen in de natuur.

Mens als onderdeel van de natuur

Onderdeel zijn van de natuur betekent ook gebruikmaken van de natuur. Mens en dier hebben bijvoorbeeld behoefte aan ruimte om te bewegen, water om te drinken en planten en dieren om te eten. Evenmin als andere zoogdieren kunnen overleven zonder beslag te leggen op ruimte en individuen van andere soorten tot prooi te maken kan de mens overleven zonder ruimtebeslag en voeding die de natuur biedt. **De mens is dus afhankelijk van de andere natuur.** De mens is onderdeel van de complexe kringloop van voedingsstoffen. We voeden ons met mineralen, eiwitten en koolhydraten en brengen ze in de vorm van urine en feces weer terug. De opgave is voedsel uit het ecosysteem halen op een manier die het ecosysteem in stand houdt.

Is afhankelijkheid wederkerig?

De mens is afhankelijk van de andere natuur. Maar is de andere natuur ook afhankelijk van de mens? Ecosystemen zijn complex. Soorten zijn afhankelijk van elkaar. Een bepaalde hiërarchie houdt het systeem in stand. Meestal staan één of meer soorten aan de top van de Pyramide. Welke plaats neemt de mens in? Zeker in tijden van een geringere wereldbevolking gedijde bepaalde ecosystemen zonder interventie van de mens.

Zijn er gevallen bekend waar het gebruik door de mens een positief effect op het behoud van de integriteit van de andere natuur heeft? Vooral nog lijkt het daar niet op.

Ook nu bestaan nog (delen van) **ecosystemen waar de mens geen of nagenoeg geen directe interventies** heeft gepleegd. Die ecosystemen lijken in evenwicht zonder menselijk handelen. Voor die ecosystemen, of minimaal voor een groot representatief deel, zou een algeheel verbod op gebruik passend kunnen zijn.

Maar ook kan het nuttig zijn om, op beperkte schaal, de menselijke interventie te beëindigen in delen van tot dusverre direct door de mens beïnvloedde ecosystemen. Dergelijke situaties bieden een referentie voor de ontwikkeling van de **inherente eigenschappen van de natuur**. We kunnen leren waar het evenwicht ligt zonder menselijke interventie. Daarom verdienen initiatieven voor het creëren en veiligstellen van situaties zonder menselijke interventie ondersteuning.

Behoud van integriteit (en evenwicht)

Bij de ontwikkeling van rechten voor de natuur past niet een algeheel verbod op gebruik van de natuur, zoals gezegd, de mens is immers afhankelijk in zijn voortbestaan van het gebruik.

Wel of geen gebruik is dus niet de vraag. De opdracht aan ons zelf is om de grenzen waarbinnen het gebruik aanvaardbaar is te definiëren en in acht te nemen. Waar liggen die grenzen dan? Hier kunnen we wellicht een parallel trekken met het recht op vrijheid. Het recht op vrijheid voor een mens wordt begrensd daar waar overschrijding van de grens de medemens belemmert in zijn vrijheid. Voor de natuur betekent dit dat de grens van gebruik daar ligt waar overschrijding van de grens de **integriteit** van een betreffend natuurelement aantast. Met die overschrijding worden de **eigenschappen** van het ecosysteem, de soort of het abiotische element zodanig aangetast, dat de natuur niet meer vrijelijk kan functioneren.

De mens en de andere **natuurelementen** bezitten **inherente eigenschappen**. Denk voor de mens en dier aan bijvoorbeeld *groeien, bewegen* en *zintuigelijk waarnemen*. En specifiek voor de mens aan *bewustwording, meningsvorming, vermogen tot abstract denken* en *doelbewust handelen*. Maar ook bomen, planten en andere onderdelen van het ecosysteem zoals rivieren en bergen hebben inherente eigenschappen. Denk bij rivieren aan stromen, sterke veranderingen in de hoeveelheid water (overstromingen), habitat voor vissen en waterflora, oevers, en zijrivieren. Al die eigenschappen van mens en andere natuurelementen zijn niet betwistbaar, ze bestaan en ze zijn inherent aan de natuur.

Recht op het hebben van rechten

Anders is het met het begrip recht, dat is een concept ontsproten aan het menselijke brein. Recht is dus een antropogeen begrip en het concept is aan discussie onderhevig. Het wordt vaak gekoppeld aan het verlenen van recht, omdat de mens het recht vaststelt. Maar in veel gevallen is het meer een kwestie van erkennen en vaststellen van een al impliciet aanwezig recht.

Wat houden de begrippen recht, en rechtspersoon in?

Om deze vraag te beantwoorden kunnen we beginnen met ons voor te stellen hoe de aarde en een maatschappij zonder door de mens ontwikkelde recht- en regelgeving zou gedijen.

Bepalend voor hoe het leven zich zou manifesteren is dan het **vrijelijk functioneren van de inherente eigenschappen die de mens en andere natuurelementen hebben**. Dat vrijelijk kunnen functioneren van de mens en de andere natuurelementen is in feite het niet uitgesproken **recht avant la lettre**.

De mens kreeg behoefte aan ordening omdat het tegelijk vrijelijk functioneren voor een ieder onmogelijk bleek. Vrij functioneren voor de één betekent veelal een beperking van de ander in zijn/haar functioneren. Vanwege de menselijke eigenschappen *bewustwording, meningsvorming, vermogen tot abstract denken* en *doelbewust handelen* konden de personen of categorieën van personen op wiens vrije functioneren inbreuk werd gedaan zich gaan verzetten. Andere natuurelementen hebben niet het vermogen om zich te verzetten tegen de inbreuk op hun vrije functioneren. Wet en regelgeving moest orde scheppen in het verkeer en handelen tussen de mensen onderling. Aantasting van het niet uitgesproken recht van de andere natuurelementen bleef, bij gebrek aan verzet daar tegen, lange tijd ongemoeid. Jessica den Outer concludeert dan ook:

‘Doordat we de wet hebben opgesteld met alleen onszelf in gedachten, is het niet zo gek dat de rest van de natuur geen rechten heeft’.

Wet- en regelgeving is gericht op het toestaan en regelen van menselijke activiteiten, en in het beste geval, met als randvoorwaarde het beschermen van milieu en natuur. Het recht wordt bepaald door het geheel van wet- en regelgeving. Wet- en regelgeving wordt opgesteld door de mens. Een samenleving kan besluiten iemand of iets rechten toe te kennen dan wel rechten te ontnemen.

Recht, Wat een persoon of subject mag. Dat is positief gesteld, maar de keerzijde is wat een persoon of subject niet mag. Wat er niet mag is in feite een **beperking van het functioneren van (een deel van) de inherente eigenschappen van een persoon of subject**.

Volgens Professor Stone heeft een entiteit een wettelijk recht mits en zolang een gezaghebbend lichaam bereid is vast te stellen of handelingen aantoonbaar in strijd zijn met dat recht.

Er is volgens hem pas sprake van wettelijk recht voor een ‘ding’, zoals een natuurelement, als aan drie aanvullende criteria wordt voldaan:

- het ‘ding’ is (direct of indirect) in staat wettelijke uitspraken af te dwingen
- in haar uitspraak moet de rechtbank/gerechtshof het onrecht tegen het ‘ding’ zelf in acht nemen.
- bij geconstateerde inbreuk op het recht van het ‘ding’ moet de uitspraak het ‘ding’ zelf ten goede komen.

Natuurelementen voldoen aan geen van de drie criteria die ze tot houder van een wettelijk recht maken.

Aanvankelijk was het gebruik van de natuurelementen vrij voor iedereen. Inheemse volken zien de natuur als iets waar ze gebruik van mogen/moeten maken om in de eigen levensbehoeften te voorzien. Er zijn geen grenzen en eigendom van land en natuurelementen is een onbekend begrip.

Introductie van het concept van **eigendom/bezit** leidt tot een vergaande beperking van het vrij functioneren van personen, categorieën van personen en van de andere natuurelementen. Een eigenaar kan toegang en gebruik door andere personen weigeren. En een eigenaar heerst in feite over het natuurelement dat hij bezit. In Nederland heeft iedere vierkante meter een natuurlijk persoon of rechtspersoon als eigenaar. In het kadaster zijn alle percelen geregistreerd met de naam van de eigenaar en eventuele kwalitatieve verplichtingen.

Een **rechtssubject** is een drager van subjectieve rechten en plichten. Een subjectief recht is een door een rechtsregel beschermde aanspraak. Een rechtsregel is een algemene rechtsnorm. Nagenoeg altijd gaat een subjectief recht gepaard met een rechtsvordering d.w.z. een recht om zich tot een rechter te wenden om het subjectieve recht af te dwingen. Twee soorten rechtssubjecten worden erkend: natuurlijke personen (mensen) en rechtspersonen (abstracte entiteiten).

Een **rechtspersoon** is een juridische constructie waardoor een abstracte entiteit kan optreden en rechtshandelingen verrichten als een volwaardig en handelingsbekwaam persoon in het rechtsverkeer, daarmee wordt de abstracte entiteit ook een rechtssubject.

Publiekrechtelijke rechtspersonen zijn instanties waaraan krachtens de Grondwet verordenende bevoegdheid is verleend, zoals de Staat en Gemeenten. Privaatrechtelijke rechtspersonen zijn bijvoorbeeld verenigingen, stichtingen, en vennootschappen.

Bij het erkennen van recht van een natuurelement gaat het primair om de existentie van dat natuurelement, om het **vrijelijk kunnen functioneren van de inherente eigenschappen** van dat natuurelement. Secundair is dan de betekenis van het betreffende natuurelement voor de mens.

De gedachte is, als de natuur een sterkere juridische status krijgt, dat dan de relatie tussen de mens en de rest van de natuur verandert. Met het erkennen van rechten verandert een *object* van bescherming, herstel en ontwikkeling in een ecologisch, cultureel *rechtssubject*. Een persoon of een rechtspersoon die erkende rechten van een natuurelement schendt kan dan aansprakelijk worden gesteld.

III Hoe?

Vertegenwoordiging van de rechthebbende

Een natuurelement, waarvan het recht is erkend en vastgesteld, kan zelf niet voor de verdediging van dat recht opkomen. Het feit dat een kind niet zijn eigen verdediging kan voeren betekent niet dat het geen recht heeft. Evenals ouders of een voogd optreden voor de bescherming van het recht van een kind, zou een voogd voor het erkende recht van een natuurelement kunnen optreden.

IV Maken Rechten voor de Natuur verschil?

We hebben het doel van het verlenen van Rechten aan de Natuur beschreven, namelijk betere bescherming van natuur en milieu. En we hebben beargumenteerd dat de Natuur recht heeft op het hebben van rechten, namelijk omdat de mens geen heerser over maar onderdeel van de natuur is. Daarmee geldt voor andere natuurelementen evenzeer het **recht om de integriteit van hun inherente eigenschappen te bewaren** als dat voor de mens geldt. We hebben ook aangegeven hoe dat recht verdedigd kan worden.

Nu ligt de vraag voor *gaat het verlenen van rechten aan de natuur verschil maken in de effectiviteit waarmee natuur en milieu beschermd (moeten) worden? Of zijn er andere instrumenten die effectiever zijn?* Bijvoorbeeld aanklagen wegens het plegen van Ecocide, of het sluiten van verdragen met een kwalitatieve verplichting voor het ongemoeid laten van een natuurelement? Wellicht is het ene instrument niet effectiever dan het andere maar gaat het er om welk instrument het best toepasbaar is in een concrete situatie. Hoe het ook zij, om het inzicht te vergroten wat de meerwaarde kan zijn van rechten voor de natuur versus de huidige praktijk van de milieu- en natuurwetgeving, wachten hieronder een aantal prangende vragen op antwoord.

Prangende vragen

Factor die verschil maakt (in de uitkomst van toepassing actuele wetgeving en rechten van natuur)

- **Wat maakt het verschil tussen de bescherming door de actuele milieu- en natuurwetten en bescherming door erkend en vastgesteld recht voor de natuur?** Vigerende natuur- en milieuwetten moeten toch ook gehandhaafd worden?

Concept Antwoord:

Milieu- en Natuurwetten zijn opgesteld om vooral het belang van de mens te dienen. Overtreden van de wet kan leiden tot rechtszaken die uitmonden in het compenseren voor geleden schade door de klagende partij zonder dat de schade aan het natuurelement zelf wordt hersteld. Als het natuurelement als rechthebbende de aanklacht zou hebben ingediend zou de uitspraak zich niet hebben toegespitst op compensatie voor de rechthebbende mens maar op beëindiging van de inbreuk op en herstel van de integriteit van het natuurelement.

Een ander punt is dat een sterkere preventieve werking uit kan gaan om aantasting van de natuur te voorkomen. Een voogd kan rechtstreeks verzet aantekenen bij het voornemen van een derde partij om de integriteit van het natuurelement geweld aan te doen. Hij kan de partij voor de rechter dagen. Voorwaarde is wel dat voldoende middelen beschikbaar zijn om de voogd naar behoren te kunnen laten functioneren.

- Voor de naleving van milieu- en natuurwetten staan in de praktijk ook “voogden” op. Denk aan Urgenda, Greenpeace, Milieudefensie.

Waarom zouden deze minder krachtig kunnen optreden dan een voogd voor een natuurelement waarvan de rechten zijn vastgesteld?

Concept Antwoord

De ontvankelijkheid van een voogd die optreedt namens een natuurelement is makkelijker vast te stellen dan van personen/organisaties die een zaak aanspannen tegen het overtreden van een milieu- of natuur wet. Als een organisatie een zaak wil aanspannen tegen een partij wegens overtreden van een milieu- of natuurwet moet de ontvankelijkheid worden getoetst aan het belang dat de betrokken organisatie heeft bij de zaak. De ontvankelijkheid van de persoon/organisatie die een zaak aanspant namens een natuurelement, waarvan de rechten zijn erkend en vastgesteld, is eenvoudig te bepalen. Bezien moet worden of - krachtens het vastgestelde recht voor het natuurelement - de persoon/organisatie gemachtigd is om op te treden namens dat natuurelement.

- **Welk verschil in uitkomst bestaat er in de praktijk tussen toepassing van milieu- en natuurwetten en het verdedigen van de rechten van een natuurelement?**

Concept Antwoord:

Bescherming door het toekennen van rechten aan de natuur heeft hier en daar bewezen effectiever te zijn de gangbare praktijk met de toepassing van milieu- en natuurwetgeving. Voorbeelden zijn de rechten die verleend zijn aan een rivier in Nieuw Zeeland en aan een lagune in Spanje. Ook schijnt het opnemen van rechten voor de natuur in de grondwet van Ecuador een preventief effect te hebben. **Wat staft deze bewering?** (zie hoofdstuk V).

- **Hebben milieu- en natuurwetten inhoudelijk minder kracht dan het subjectieve recht op behoud van integriteit, het vrijelijk kunnen laten functioneren van de inherente eigenschappen van de natuur?**

Concept Antwoord

Het zou kunnen zijn dat de mens zich meer direct betrokken voelt bij het schenden van een recht dat aan de natuur is toegekend dan bij het overtreden van een milieu- of natuurwet.

Vorm van de rechtspersoonlijkheid

Een natuurelement is geen persoon en ook geen abstracte entiteit. **Pleit dat niet voor het creëren van een derde categorie rechthebbenden, specifiek voor de Natuur, naast die voor natuurlijke personen en rechtspersonen?**

Concept antwoord

Instantie die het recht van een natuurelement erkent/vaststelt

- **Wie bepaalt, en op welke gronden, de rechten die een natuurelement toekomen?**

Concept Antwoord:

Idealiter zou in de Grondwet de erkenning dat de natuur rechten toekomt moeten worden vastgelegd. Daarin zou ook moeten worden bepaald dat het recht betrekking heeft op het vrijelijk functioneren van de inherente eigenschappen van natuurelementen. Om de zaak te completeren zou de Grondwet moeten bepalen door wie de rechten mogen worden verleend en wie als vertegenwoordiger (voogd) van het natuurelement mag optreden.

In praktijk blijken gemeenteraden, parlementen, en regeringen vaak op basis van een getalsmatig omvangrijke maatschappelijke beweging rechten te hebben verleend aan natuurelementen.

Eigendom/bezit

- **Welke rol speelt eigendom/bezit bij het erkennen/verlenen van rechten aan een natuurelement?**

Concept Antwoord

De eigenaar kan zelf, dan wel via de constructie van een stichting, bij het kadaster een kwalitatieve verplichting met kettingbeding vastleggen. Daarbij kan bijvoorbeeld een verbod op ingrijpen door de mens worden opgenomen. **Aanvullen hoe de huidige stand van zaken is bij de overeenkomst tussen Zonheuvel en Stichting Bosdatvanzichzelfis.** Een voorbeeld van Kwalitatieve verplichting met Kettingbeding is de overeenkomst tussen de Stichting 'Bos dat van zichzelf is' en het Landgoed Zonheuvel, de eigenaar van het bos op de Utrechtse heuvelrug. De overeenkomst is geïnspireerd door de Akte van Redemptie die voor het Haagse bos in de zestiende eeuw is gesloten. In navolging van de overeenkomst met het landgoed Zonheuvel zouden ook de eind vorige eeuw ingestelde bosreservaten in aanmerking kunnen komen voor het sluiten van een overeenkomst met een kwalitatieve verplichting. **Melden in overeenkomst ook van toepassing op derden inclusief staat.**

- **Indien het voornemen bestaat om publiekrechtelijk rechten aan de natuur te verlenen, bijvoorbeeld door de Gemeente of Rijksoverheid, is dan instemming van de eigenaar vereist?** Kunnen de rechten van de eigenaar ter zijde worden geschoven?

Concept Antwoord

Ja, in beginsel is dat het geval. Maar de Wet op de Ruimtelijke ordening voorziet ook in dwang met compensatie voor geleden schade.

Aansprakelijkheid

- **Een persoon of rechtspersoon die erkende rechten van een natuurelement schendt kan aansprakelijk worden gesteld. Aansprakelijkheid geldt ook bij overtreding van milieu- en natuurwetten. Werkt de theoretische aansprakelijkheid in de praktijk voor beide gevallen hetzelfde uit?**

Concept Antwoord

Meer partijen kunnen een rechtszaak starten.

- **Hoe staat het met de aansprakelijkheid van de eigenaar als rechten zijn verleend aan een natuurelement, al dan niet in combinatie met de aanstelling van een voogd?**

Concept Antwoord:

Dit punt wordt nader onderzocht door Stichting Bosdatvanzichzelfis

- **Kan een natuurelement met rechtspersoonlijkheid juridisch aansprakelijk worden gesteld? (denk aan schade door overstroming van een rivier, of landverschuiving op een berg).**

Concept Antwoord:

Intuïtief antwoord is nee. Overstromen hoort bij de aard van de rivier. De rivier kan dat niet voorkomen. Anders dan de mens beschikt een natuurelement niet over de eigenschappen *bewustwording, meningsvorming, vermogen tot abstract denken en doelbewust handelen*. De voogd of de eigenaar van de rivier kan wel maatregelen nemen. **Is die dan aansprakelijk?**

Toepassing FPIC principe op natuurelement

Nadat wetgeving zonder inbreng en erkenning van inheemse volken is opgesteld, zijn later in veel landen toch rechten toegekend. Het beginsel van *Free Prior Informed Consent, FPIC*, is vastgelegd in the *UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: het verrichten van een activiteit in het gebruiksgebied van een inheems volk/stam is alleen toegestaan met volledige toestemming van het inheemse volk dat voorafgaand op de hoogte is gesteld van de aard en effecten van de activiteit*.

Wat kunnen we leren van de toekenning en handhaving van de rechten van inheemse volken?

Concept Antwoord

Interventie door derde partijen in bossen waar inheemse volken gebruiksrechten hebben wordt minder vanzelfsprekend en makkelijk. Echter de gebruiksrechten van inheemse volken worden regelmatig betwist. Waar dat niet het geval is wordt FPIC in meerdere gevallen niet of onvoldoende toegepast. De conclusie lijkt dan ook gerechtvaardigd dat wanneer rechten aan een natuurelement zijn verleend het nog niet vanzelfsprekend is dat die rechten door iedereen worden gerespecteerd.

- **Is het wenselijk dat, naar analogie van de rechten van inheemse volken, ook aan de voogd van een rechthebbend natuurelement een FPIC recht wordt toegekend?**

Concept Antwoord

De voogd is gemachtigd om op te komen voor het recht van het natuurelement. De vraag die gesteld kan worden is of gedwongen overleg over een voorgenomen interventie met het natuurelement, want dat is wat FPIC behelst, een extra waarborg is voor de bescherming van de integriteit van het natuurelement? Het intuïtieve antwoord is ja, want het nalaten van het overleg vooraf zou wanneer FPIC van kracht is op zichzelf al een overtreding zijn.

Afweging van belangen

- **Wie weegt de belangen af van het functioneren van het natuurelement enerzijds en van de genen die baat hebben bij het verrichten van een activiteit die een negatief effect heeft op het vrijelijk functioneren van het natuurelement? Baat kan ook algemeen maatschappelijk nut zijn.**

Concept Antwoord

Wel of geen voogd, soort contract.

- De afweging van belangen mens/bedrijf versus natuur berust in handen van de mens. **Brengt dit niet op voorhand partijdigheid met zich mee?**

Concept Antwoord

V Praktijk voorbeelden, internationaal en in Nederland

Het idee om rechten te verlenen aan de natuur is niet nieuw. In zijn artikel *'Should Trees Have standing? Towards Legal Rights for Natureal Objects'* (1972) pleitte de Californische Professor C.D. Stone al voor Rechten voor de Natuur. Inmiddels zijn er over de hele wereld meerdere praktijk voorbeelden van natuurelementen waaraan rechten zijn verleend. Dat gebeurde meestal in reactie op aanhoudende vervuiling van water en lucht, steeds verdergaande aantasting van de natuur dan wel als gevolg van dreiging van negatieve effecten van voorgenomen industriële en urbane ontwikkelingen. De hieronder aangehaalde voorbeelden zijn ontleend aan het boek van Jessica den Outer *'Rechten voor de Natuur'* waarin ze uitvoerig worden beschreven. De voorbeelden zijn ook te vinden op verschillende websites.

Het blijkt dat de praktijk weerbarstig is en in veel gevallen heeft het verlenen van Rechten aan de Natuur nog niet het gewenste verschil gemaakt. Maar er zijn ook positieve ontwikkelingen.

Tamaqua Borough, Pennsylvania, VS (2006)

Het zeventuizend tellende stadje leed onder enorme vervuiling van rivieren en lucht als gevolg van mijnbouw. De bevolking kwam in opstand, het geen uiteindelijk leidde tot een Gemeentelijke verordening die het handelen van bedrijven aan banden legde. De verordening bepaalt dat niet alleen burgers maar ook natuurlijke gemeenschappen en ecosystemen *'personen'* met rechten zijn. Het is daarmee de eerste plek ter wereld waar Rechten voor de Natuur worden erkend. Een burger mag de rechten voor de Natuur verdedigen voor de rechter.

De verordening lijkt nog steeds te bestaan maar het is nooit tot een rechtszaak gekomen.

Ecuador (2008)

In September 2008 voerde Ecuador, als eerste lande ter wereld, een nieuwe Grondwet in die de Rechten voor de natuur erkent. Citaat uit de grondwet: *'De natuur , waar het leven plaatsvindt e*

wordt doorgegeven, heeft recht op integraal respect voor haar bestaan en voor het onderhoud en de regeneratie van haar levenscycli, structuur, functie en evolutieprocessen. Alle personen, gemeenschappen, volkeren en naties kunnen een beroep doen op de overheid om de Rechten voor de Natuur te handhaven.' De invulling en toepassing van de Rechten voor de Natuur is in de praktijk vooral ontwikkeld door rechts zaken. Twee voorbeelden:

De bergketen **Cordillera del Condor** is een biodiversiteitshotspot, maar herbergt tegelijkertijd grote hoeveelheden koper, goud en zilver. In 2012 verschaftte de overheid aan een mijnbouwbedrijf een milieuvergunning en toestemming om voor de komend 60 jaar de metalen te delven. Een aantal organisaties spande in 2013 een rechtszaak aan om het project tegen te houden. **De rechters concludeerden dat de Rechten voor de Natuur niet in het geding waren omdat de milieuvergunningen reeds waren verleend.** Deze uitspraak is vreemd want milieurecht is niet hetzelfde als Rechten voor de Natuur.

Het nevelwoud **Los Cedros** is rijk aan endemische soorten, soorten die alleen daar voorkomen. In 2017 kreeg het nationale mijnbouwbedrijf concessies en milieu – en watervergunningen voor 68 procent van het bosgebied. De gemeenschap die rond het bos woont protesteerde en stapte naar de rechter. In eerste instantie werd de Gemeenschap in het ongelijk gesteld. De Gemeenschap legde daarna de zaak aan een provinciale rechtbank voor. Deze ging ook niet in op de beschermde status van het bos en de Rechten voor de Natuur. Tot slot legden de eisers de zaak voor aan het grondwettelijk hof van Ecuador. Het hof verklaarde dat met het verlenen van de mijnbouwconcessies **drie rechten uit de grondwet**

waren geschonden waaronder de Rechten voor de Natuur. De rechters stelden vast dat geen bedreigende activiteiten zoals mijnbouw mogen plaats vinden in Los Cedros. **Alle activiteiten die Rechten voor de Natuur kunnen aantasten zijn nu verboden in het bos Los Cedros.**

Pittsburgh, Pennsylvania, VS (2010)

Grote bedrijven wilden schaliegas gaan winnen door middel van 'fracking'. Dit kan grote risico's voor het drinkwater met zich meebrengen. Een Gemeentelijke verordening werd aangenomen met daarin de bepaling dat alle inwoners, natuurlijke gemeenschappen en ecosystemen in Pittsburgh een fundamenteel en onvervreemdbaar recht hebben op duurzame toegang, gebruik van water dat afkomstig is van watercycli die het leven in de stad in stand houden. Natuurlijke gemeenschappen, ecosystemen en rivieren hebben het fundamentele recht om te bestaan en te floreren in Pittsburgh. **Sinds de Verordening vindt er geen nieuwe 'fracking' meer plaats in Pittsburgh. Maar de fracking activiteiten hebben zich verplaatst naar de armere buitenwijken.**

Nieuw-Zeeland (2017)

Nieuw-Zeeland heeft rechten toegekend aan een bos, de rivier Whanganui en aan een vulkaan. De Whanganui is een wilde rivier met een stroomgebied door bossen en langs rotsen. Eeuwenlang wonen de Maori's langs de rivier en zijn daarvan voor hun levensonderhoud afhankelijk. Na de kolonisatie door de Britten ontvouwde het nieuwe bestuur plannen voor exploitatie van de rivier. Grindwinning, lozing chemisch afval, aanleg van dammen verslechterden de staat van de rivier en beperkten het gebruik door de Maori's. Een juridische strijd volgde. De Britten volhardden in hun standpunt dat de rivier geen eigendom kon zijn van de Maori's. Een compromis werd gevonden in het verlenen van rechtspersoonlijkheid aan de rivier. In 2017 wordt de Whanganui bij wet een **rechtspersoon met alle bijbehorende rechten**, bevoegdheden, plichten en aansprakelijkheden. Het land aan de rivier dat eigendom was van de Britse Kroon is overgedragen aan de rivier als rechtspersoon. De voogdij wordt gevoerd door mensen die een betekenisvolle relatie met de rivier hebben. **De vertegenwoordigers van de rivier worden betrokken bij het nemen van beslissingen waarbij de rechten van de natuur in het geding kunnen zijn. De juridische status van de rivier moedigt de dialoog aan.** Sinds de toekenning van de rechten zijn de aanspraken op de rivier door derden sterk terug gelopen. Dit is een voorbeeld dat het toekennen van rechten een sterke preventieve werking heeft.

India (2017)

Twee rivieren de Ganga en de Yamuna, in het Noorden van India waren ernstig vervuild. Een lokale burger diende een verzoekschrift in bij het gerechtshof van Uttarakhand. Hij pleitte aanvankelijk tevergeefs voor actie van de regeringen. In 2017 behandelde het hof de zaak voor een tweede keer. De rechters stelden toen dat de Ganga en de Yamuna ook rechtspersonen moesten zijn en behandeld diende te worden als levende entiteiten. De juridische status behoorde ook toe aan de voedende gletsjers en zijrivieren. Autoriteiten vochten de beslissing aan bij het hooggerechtshof van India. Dit hof schortte de uitspraak van het hof van Uttarakhand op wegens onduidelijkheid. Het hof in Uttarakhand ging echter verder met het toekennen van rechten aan bossen, meren en het hele dierenrijk. **Ondanks het feit dat het hooggerechtshof de rechtspersoonlijkheid van de Ganga en de Yamuna niet heeft erkend blijkt er toch een draagvlak in, op zijn minst, delen van India voor het erkennen van rechten voor de natuur.**

Amazone, Colombia (2018)

De ontbossing in het stroomgebied van de Amazone in Colombia, met alle negatieve gevolgen voor het klimaat, de biodiversiteit en de leefomgeving van inheemse volken, was aanleiding voor een NGO een rechtszaak aan te spannen. Daarin eisten ze dat de regering de ontbossing moest stoppen. Na een eerdere afwijzing van een gerechtshof in Bogota werden ze in het gelijk gesteld door het hooggerechtshof van Colombia. In hun uitspraak, april **2018**, verklaarden de rechters dat niet alleen huidige en toekomstige generaties rechten hebben die gerespecteerd moeten worden maar dat het **Amazonegebied** zelf ook **rechten** heeft. (Al in 2016 hadden rechters bepaald dat de rivier de Atrato

rechten had op bescherming, behoud, onderhoud en herstel). De Colombiaanse overheid kreeg vier maanden de tijd om een actieplan op te stellen. **Anno 2022 is het actieplan er nog steeds niet en de ontbossing gaat onverminderd door.** Voor een positief effect van het verlenen van rechten aan het Amazonegebied is het nodig dat de gerechtelijke uitspraak wordt gerespecteerd. Dat betekent opstellen van een actieplan en uitvoering van dat plan.

Bangladesh (2019)

De rivier de Turag was enorm vervuild en aangetast. Een aantal NGO's diende bij het hooggerechtshof van Bangladesh een verzoekschrift in waarin ze de regering aansprakelijk stelden voor de constructies en activiteiten langs de rivier die tot de vervuiling hadden geleid. In 2019 verklaarde het hof dat de rivier de Turag een rechtspersoon was. Deze juridische status zou voor alle 200 rivieren in het land gelden. **Dat de uitspraak effect had bleek in 2021, langs de rivieren in de hoofdstad waren meer dan vierduizend illegale vestigingen weggehaald en stukken land hersteld.**

Orange County, Florida, VS (2020)

Moerasachtige gebieden in de Everglades werden ernstig bedreigd door bouwprojecten die gepaard gaan met drooglegging en verlies van zoetwater voorraden. November 2020 voerde Orange County een wetswijziging door. Volgens deze wijziging hebben **de rivieren en alle andere wateren binnen de grenzen van Orange County rechten.** Alle burgers en overheidsinstanties hebben de bevoegdheid om de rechten van water af te dwingen. Een lokale burger spande een rechtszaak aan namens een aantal beken en meren en een moerasgebied tegen een projectontwikkelaar. Echter in de wet van de staat Florida is opgenomen dat lokale overheden geen rechten mogen verlenen of erkennen aan natuurelementen. **De rechter oordeelde dat de hogere wet van kracht was. Daarmee was de wetswijziging die rechten verleende aan natuurelementen in Orange County ongeldig.**

Murcia, Spanje (2022)

De lagune de Mar Menor ligt in de provincie Murcia in zuidoost Spanje. De lagune is zeer ernstig vervuild door mijnbouw, riolering, landbouw en ongecontroleerde stedelijke planning. Een groep studenten heeft de mogelijkheid benut die de Grondwet biedt voor burgers om een wetsvoorstel aan het Parlement aan te bieden. De studenten overhandigde een petitie met bijna 640 duizend handtekeningen aan het Spaanse Congres. In april 2022 stemde het parlement in met de petitie. Het initiatief werd omgezet in een officiële wet waarin de Mar Menor werd vastgelegd als **rechtspersoon.** De Mar Menor is het eerste Europese natuurgebied met rechten. Het hele stroom gebied inclusief het aangrenzende land rondom het water behoort tot de rechtspersoon. Daarmee verandert het gebied van beschermd *object* in een biologisch, ecologisch, cultureel en spiritueel *subject*. De overheid moet meteen actie ondernemen om de Mar Menor te beschermen. Er is ook een voogdijconstructie opgebouwd van drie organen, maar ook iedere persoon of rechtspersoon kan een gerechtelijke procedure starten. **Degene die de Rechten van Mar Menor schendt kan gerechtelijk worden vervolgd. Tot dusver is nog geen ervaring opgedaan met de verdediging van de rechten van Mar Menor. Het lijkt erop dat de nadelige activiteiten voor de Mar Menor afnemen als gevolg van de verleende rechten.** Ook dit is een voorbeeld dat het toekennen van rechten een sterke preventieve werking heeft.

Nederland

Sinds 2018 wordt er gepleit voor rechten voor de **Waddenzee**. Op basis van het concept Waterschap zou een *Natuurschap Waddenzee* ontwikkeld kunnen worden. Volgens deskundigen in Nederland zouden er geen grote juridische obstakels liggen om de rechten voor de Waddenzee te implementeren in Nederlandse wet- en regelgeving. **De minister bericht de 2e kamer in 2022 dat rechten voor de Waddenzee niets zouden toevoegen aan het bestaande beschermingsregime.**

Wellicht dat met praktijkvoorbeelden uit landen zoals, Spanje, Nieuw Zeeland de politiek toch overtuigd raakt van het nut van rechten voor de Waddenzee.

De huidige praktijk van lozingen in de **Maas** maken naar het oordeel van een actiegroep het verheffen van de Maas tot rechtspersoon hard nodig. Ze hebben hiertoe een petitie opgezet die mede

ondertekend is door 9500 personen. **De petitie is op 29 maart 2022 aangeboden aan leden van de tweede kamer. Daar wacht hij nog steeds om behandeld te worden.**

Amelisweerd, het landgoed met oud vitaal bos in de gemeente Bunnik wordt wederom bedreigd door het voornemen de A37 te verbreden. Als voorbeeld hoe daar mee om te gaan kunnen twee Gemeenten in Noord Ierland dienen. Twee Gemeenteraden namen in 2021 de rechten voor de natuur aan, als *'leidend principe voor operationele praktijken in de districten'*. Daar heeft de Natuur nu het recht om te bestaan, te bloeien en op natuurlijke wijze te evolueren. **Hoewel meerdere pleitbezorgers daartoe oproepen zijn nog steeds geen rechten aan het bos Amelisweerd toegekend.**

ISAFOR

Erik Lammerts van Bueren

3 juli 202

